

ANITA LANSVIK ING-MARIE MUNKTELL BIRGIT STRAND

Kvinnan i dagens och gårdagens Egypten

Efter en studieresa till Egypten har tre historiker gjort en översikt över forskningsläget när det gäller kvinnornas ställning i ett islamiskt land – Egypten. Främst genom en historisk återblick på det förislamiska Egypten (faraonisk, koptisk och greisk-romersk tid) söker de särskilja i vilken grad kvinnoförtrycket beror av den egyptiska samhällsformationens egenheter och i vilken grad det är gemensamt för den arabiska världen genom islam.

Kvinnans ställning i dagens Egypten är till stor del beroende av hennes ställning inom islam. År 640 erövrades Egypten av araberna; islam kom att bli dominerande religion, och idag är 85 % av Egyptens befolkning muslimer. Fram till 1900-talet har den islamiska kvinnans ställning kännetecknats av begränsningen till hemmet och uteslutandet från det offentliga livet. Hon levde allt efter omständigheterna skyddad i sin faders hus eller i sin makes harem. Den arabiska hemmiljön är än i dag mycket sluten; än idag innebär giftermålet för den egyptiska genomsnittskvinnan ett instängande i hemmet. 'Ut' är för henne ofta inte längre än till den lilla bakgården, där hon hänger sin tvätt, men att gå ut kan också innebära att besöka kvinnliga vänner eller gå på badhus. I rika familjer sköter en stab av tjänstefolk hushållet, och kvinnorna kan ägna sig åt handarbete, att tillreda makens älsklingsrätt eller liknande. I haremsfamiljer hör intrigspel till vardagen. Livet igenom får kvinnorna endast få kontakter utöver den närmaste familjekretsen.

Men den egyptiska kvinnans ställning håller ändå långsamt på att förändras, främst pga hennes inträde i produktionen och hennes deltagande i utbildning och arbete i akademiska yrken. I Egypten finns en aktiv kvinnorörelse, vars grundare, Quasim Amin, (1865–1908) blev berömd genom sina båda böcker, *Die Emancipation der Frau*

(1899–1905) och *Die neue Frau* (1901). Båda verken väckte stor uppmärksamhet när de kom och blev häftigt kritiserade. Quasim slog fast, att kvinnan var en lika god människa som mannen. Hon skilde sig, menade han, inte i några väsentliga avseenden från mannen, vad gäller tänkande, och han framhöll det viktiga i att alla människor får utveckla sina anlag. Han anmärkte också, att kvinnorna från statistisk synpunkt utgör hälften av befolkningen, vilket betyder en stor samhällsförlust, om inte deras kapacitet utnyttjas i samhällsarbetet. Kvinnor borde alltså få ägna sig åt vetenskap, handel, hantverk osv.

Idag existerar i Egypten lagar, som ger kvinnan fullkomlig jämställdhet med mannen men också lagar, som i viktiga rättsfrågor inskränker denna jämställdhet. En egyptisk kvinnlig sociolog har sammanfattat den egyptiska kvinnans rättsliga position på följande sätt: mannens rätt att gifta sig med mer än en kvinna, hans rätt att förskjuta henne när som helst och hans rätt att kräva, att hon skall leva med honom, antingen hon vill eller ej, är grunden till den osäkerhet och det utsägliga elände många kvinnor, framför allt i de fattiga skikten, lever i. Inte utan orsak har därför protesterna från den egyptiska kvinnorörelsen gång på gång återkommit med följande tre krav: förbud mot polygami, skilsmässa genom rättslig prövning och borttagande av kraven på kvinnlig

lydnadsplikt. Sedan 1960-talet arbetar nu en statlig kommission med en reformering av familjerätten.

Mot bakgrund härav är det intressant att se tillbaka på den egyptiska kvinnans ställning i äldre tider, alltifrån faraonernas Egypten fram till idag. Vilka inhemska traditioner och förhållanden kom islam att bryta med? Lever idag något kvar i Egypten från förislamisk tid? Vad kom islam att innebära för kvinnan i islams hemland – och i Egypten?

Metodproblem

Det skall redan från början slås fast, att vi vet ytterst litet om kvinnan i det förislamiska Egypten. Källorna är få men problemen desto fler, när det gäller att tolka dem. Forskningen har dragit slutsatser utifrån tre huvudtyper av källmaterial: 1. konst, 2. litteratur (även inskriptioner) samt 3. diverse rättsligt material. Hur vanskliga sådana försök till rekonstruktion av de verkliga förhållandena kan vara, skall nedan visas med några exempel.

Måleri och skulptur

I det gamla Egypten ger enligt P Montet (1969) målare och skulptörer en positiv uppfattning om den egyptiska familjen; under Echnatons regering var det på modet att avbilda kungaparets ömhetsbetygelser. Men Echnaton står i alla avseenden som det stora undantaget i egyptisk historia; ur det 'mode', som han skapade, kan inga generella slutsatser dras om kvinnornas ställning.

Samme författare framhåller sedan den ofördelaktiga bild av kvinnan som *litteraturen* ger oss. Enligt egyptiska sagor är hon frivol, kokett och nyckfull, oförmögen att bevara en hemlighet, hämndlysten, av naturen trolös, fröet till alla synder och 'alla elakheters säck'.

Allt detta känner vi alltför väl igen alltifrån Hesiodos och hans berättelse om Pandoras ask, från Aristoteles, Bibelns skapelseberättelse, Juvenalis och sedan kyrkofäderna fram till Andreas Capellanus och de medeltida celibatspropagandisterna och i litteraturen ända in i vår tid – (Strindberg!). Om

några slutsatser skall dras utifrån denna litteratur, hur går de i så fall ihop med den bildande konstens 'vittnesbörd'?

På Kreta, säger en annan forskare, Johannes Leipoldt (1955), vittnar avbildade kvinnors lätta klädsel och nakna bröst om deras fria och framskjutna ställning i samhället.

Skulle då de ytterst lättklädda och barbröstadade egyptiskorna på gravväggarnas reliefer vittna om samma sak? Vad vittnar i så fall alla rikt utrustade nakna män om? – Ingen har veterligen använt en dylik tolkningsmetod inför de avbildade stora fallosarna, vilka självklart ansetts vara fruktbartetsymbolik.

Det säger sig självt, att vi inte kan dra vittgående och generella slutsatser om kvinnornas samhällsställning utifrån dessa konstverk. Förmodligen får vi tänka oss en religiös-rituell innebörd. Vi kan heller inte helt bortse från klimatets betydelse för klädelsen inom olika kulturer: lika naturlig som en lätt klädsel kan vara i ett varmt klimat, lika naturlig kan en slöja vara i områden med återkommande sandstormar ... Som allmängiltigt framhåller Leipoldt, att kvinnan överallt tvingas till 'möglichst vollständiger Verhüllung' (så fullständigt höljd som möjligt), där hon endast anses som mannens egendom. Frågan är, om motsatsen är lika allmängiltig.

Litteratur

Vad gäller litteraturen måste samma försiktighet iakttas. För kunskap om mamlukkvinnorna i Egypten (o. 1250–1400) har Ahmed 'Abd ar-Razig (1973), öst ur *Tusen och en natt*, uppenbarligen utan att tveka inför det faktum, att dessa sagor ytterst stammar från Indien, traderats på sanskrit och översatts till arabiska på 800-talet. Denne författare kommer för övrigt till samma slutsatser som Montet (se ovan): medan den bildande konsten under mamluktiden sägs ge en 'vacker' bild av kvinnan, sägs *Tusen och en natt* uppvisa kvinnan som visserligen mild och älskvärd men också grym, härsklysten och utan nåd.

Det rättsliga materialet

Det rättsliga materialet, slutligen, kan tyckas

Echnaton, Nefertite och deras barn. Kalkstensrelief omkr 1355 fKr.

vara tryggare att anlita, men även detta har sin begränsning. Vi känner lagsamlingar men vet inte, hur lagarna efterlevdes eller tillämpades. Om praxis kan visserligen bevarade dokument ge besked, men hur representativa är de?

När vi nu ändå vågar ett försök att ge en bild av den egyptiska kvinnans historia, måste vår målsättning bli mycket blygsam. Det är här inte tal om någon källforskning; till grund för vår framställning ligger en mångskiftande litteratur, vars författare arbetat efter vitt skilda utgångspunkter och med högst olikartade frågeställningar och metoder.

Ett av våra mål är därför att visa på ett forskningsfält, där det mesta ännu återstår

att göra; ett annat mål är att dra fram, vad vi uppfattat som specifikt för Egypten jämfört med andra islamiska länder: förhållandena under faraonisk tid, landets ständiga beroende av främmande folk, Alexandrias centrala ställning under hellenistisk och urkristen tid och dagens förekomst av en stark, kristen minoritet med anor från den allra äldsta kyrkan: *kopterna*.

Kvinnorna i faraonisk tid

I faraonisk tid tjänstgjorde kvinnor liksom män i temlen. Tydligt fanns en manlig och en kvinnlig karriär inom tempeltjänsten. Chef för kvinnorna var översteprästinan, som ofta var gift med översteprästen.

Kvinnorna tjänstgjorde som musikanter men förrättade även rena gudstjänstuppgifter, såsom att offra till gudarna o dyl.

Även i gudavärlden var båda könen representerade. Ofta uppfattades gudarna som man och hustru eller som föräldrar med barn. Till skillnad från många andra kulturer dyrkade de gamla egyptierna en himmelsgudinna (Nut) och en jordens gud (Geb). De dödas härskare heter Osiris, hans maka Isis. I myten skildras, hur Osiris' kropp styckas och sprids ut över hela landet. Isis samlade ihop likdelarna och lyckades återuppväcka den döde, som återfick sin alstringskraft och efter döden blev fader till Horus.

Isis blev den hellenistiska 'kvinnorörelsens' beskyddarinna; hennes präster och prästinnor värvade allt fler anhängare, speciellt naturligtvis bland kvinnorna. Från Isis-kulten känner vi orden: 'Du har givit kvinnorna lika stor makt som männen.'

Såvitt man vet, var det endast i samhällets översta skikt, som kvinnor lärde sig läsa och skriva. (Drottning Hatschepsuts dotter hade den höge ämbetsmannen Senmut som lärare.) – Det finns å andra sidan heller inget som tyder på att *männen* i de lägre skikten fick någon utbildning.

Fram till 26e dynastin är äktenskapet baserat på överenskommelse mellan brudens far och brudgummen, därefter mellan brud och brudgum själva. En gåva från mannen till kvinnan eller till hennes far var en av förutsättningarna för att etablera äktenskapet. Både mannen och kvinnan kunde begära skilsmässa från Mellersta riket. Vi vet inte mycket om hustruns eller barnens öde vid skilsmässa. Hustruns intressen tillgodosågs först och främst av en säkerhet, vilken hade tecknats vid äktenskapets ingående. Hon kunde överta sin makes egendom, om han inte skötte sina åligganden gentemot henne. Detta måste enligt Pestman ha varit något, som baserade sig på lag. Mannen var relativt fri att utse arvingar, men åtminstone ett av barnen måste vara arvinge. Allmän regel var, att barnen eller äldste sonen skulle ära 2/3 och hustrun 1/3 av egendomen.

Det kvinnan ägde före äktenskapets ingående fortsatte hon att förfoga över. Hon

kunde även öka sina tillgångar under äktenskapet. Kvinnan skrev således själv under sina papper, uppträdde själv inför rätten osv.

Pestman slår fast, att kvinnan i det gamla Egypten inte bara var lagligt likställd med mannen i teorin utan även i praktiken. Kvinnans lagliga position försvagades ej, då hon gifte sig; snarare förstärktes den. Detta faktum avspeglar sig i inskrifter, urkunder och konst. Även under den skriftlösa tiden anses det troligt att kvinnan var jämställd med mannen; som indicium härpå anförs, att kvinnorna gravsattes på samma vis som männen. Under ptolemaisk tid försvagades dock kvinnans ställning.

Grekisk-romersk tid

Hur mycket kom sedan egyptierna att påverkas av alla de folk, som under kortare eller längre tid behärskade Nillandet? Det Nya riket störtades av libyerna (omkring mitten av 900-talet f Kr), och efter ungefär 600 år av i tur och ordning libyiskt, etiopiskt, assyriskt och persiskt beronde erövrades Egypten av Alexander den store (332 f Kr). Vid Alexanders död delades hans rike, och en av hans generaler, Ptolemaios, blev kung över Egypten. Alexandria blev huvudstad och tillika kommersiell och kulturell huvudort i den antika världen. Den sista regenten av ptolemaisk ätt var Kleopatra, och vid hennes död (31 f Kr) övertog kejsar Augustus riket. Det var början till ett mer än 400-årigt romerskt välde, vilket 395–640 följdes av ett bysantinskt.

Förhållandena i det hellenistiska Alexandria skilde sig markant från förhållandena i Egypten under faraonisk tid; livet här präglades av värderingar och tankemönster, som inflyttade greker tagit med sig hemifrån.

Hos grekerna möter vi en nedvärderande syn på kvinnan, parad med motvilja mot äktenskapet. På 700-talet (f Kr) skrev Hesiodos om Pandora och hennes ask, ur vilken allt ont kom ut. På 300-talet (f Kr) skrev Menandros om äktenskapet som ett nödvändigt ont. Grekisk litteratur uppvisar ofta en misstänksam attityd gentemot äktenskapet;

en sammanfattning av grekiskt synsätt utgör *Om äktenskapet*, en avhandling, som brukar tillskrivas Theophrastus, elev till Aristoteles, som ju betecknar kvinnan som en ofullständig, 'misslyckad', man. Grekerna gifte sig främst för att uppfylla sin plikt mot staten: att avla barn. Det var dock inte hos sina hustrur utan hos hetärerna – och de unga gossarna – som männen sökte djupare och intellektuell gemenskap. (I Aten levde de gifta kvinnorna instängda i hemmet; i Sparta lär de dock ha varit relativt fria.)

I *The Golden Age of Alexandria* berättar John Marlowe (1971) om synen på kärlek och äktenskap i det hellenistiska Alexandria. Som i alla hellenistiska samhällen var äktenskapet nästan uteslutande en nyttoinrättning och de gifta paren levde separata liv. Homosexualitet var lika vanlig bland kvinnorna som bland männen. Dessa och andra sexuella avvikelser skall kanske delvis ses som former av födelsekontroll i samhällen, där överbefolkning var ett ständigt hot, menar dock Marlowe. Varken barnamord eller abort ansågs som något brottsligt. Skilsmässor var vanliga, och äktenskap ingicks mellan syskon av dynastiska skäl. (Forskningen är oenig om huruvida syskonäktenskap även utanför kungafamiljen ingicks redan under faraonisk tid.) Rika matronor lämnade sina barn i egyptiska kvinnors vård och roade sig t ex på religiösa fester till Adonis' ära ('Dionysia'), under vilka enorma fallos-modeller bars i procession. Dessa fester följdes av halvhemliga lesbiska orgier, kända som 'Aphrodisia'. I Alexandria förekom under hellenistisk tid tre klasser av prostituerade: de lägst stående på rangskalan, bordellflickorna (dekteriader) fick bara vistas ute på kvällarna och då iförda speciell klädsel och blonda peruker. Högre stående var flöjtspelelskor och danserskor (auletrider), vilka nakna eller med genomskinliga kläder bidrog till underhållningen på fester. Den förnämsta klassen, hetärerna, var egentligen ej prostituerade i vanlig bemärkelse. De bestämde själva över sitt manliga umgänge, de var bildade och ibland intellektuella; några av dem höll litterära salonger.

Det grekiska och hellenistiska nedvärderandet av familjelivet förefaller bryta med

egyptiska traditioner från faraonisk tid. Men å andra sidan möter vi också hos greker och romare en annan uppfattning, en högre värdesättning av såväl kvinnan som äktenskapet. Enligt *stoikerna* skulle döttrar uppfostras som söner och kvinnor tillåtas att filosofera. Båda könen skulle sträva efter samma dygder, och tapperhet skulle inte vara endast ett manligt ideal. Det viktigaste i äktenskapet var gemenskap och barnalstring. Man och hustru skulle visa omsorg om varandra; kvinnan skulle vara beredd att gå i döden för sin make.

Åsikten att båda könen skulle uppfostras lika och sträva efter samma dygder hade haft grekiska förespråkare tidigare (framför allt Platon i *Staten*), men det är hos romarna man så småningom – med vissa inskränkningar – finner den omsatt i praktiken: den romerska hustrun sörjde för barnens uppfostran, deltog i religiösa kulthandlingar och fick fritt visa sig ute. En frånskild kvinna kunde 'gifta bort' sig själv, systrar ärvde lika med bröder, och de ärvde också sina män.

Det är mycket svårt att bedöma, i vilken utsträckning de egyptiska kvinnornas ställning påverkades under grekernas och romarnas inflytande. Vi torde dock kunna förutsätta, att detta inflytande var betydligt starkare i städerna, framför allt i Alexandria, än ute på landsbygden. Viktigt att framhålla är, att *kopterna*, Egyptens kristna invånare (idag cirka 5 % av Egyptens befolkning) utformade sin lära och skapade sina traditioner i denna grekisk-romerska miljö.

Nedvärdering av kvinnan är inte en kyrkans 'upppfinning'. Det kristna budskapet befriade på många sätt kvinnan och lärde, att hon i religiöst avseende var mannens jämlike, vilket möjliggjorde ett aktivt deltagande i gudstjänst och församlingsarbete även för kvinnornas del. Det var i början kvinnor – och slavar – som ivrigast anslöt sig till den kristna läran. Kyrkan förbjöd månggifte och krävde båda makarnas samtycke för äktenskapet och ömsesidig trohet (även om hustrun självklart skulle vara helt underordnad sin make). Men kyrkan fick anpassa sig efter traditioner och sociala mönster hos de folk, där den bredde ut sig; i den hellenistiska världen fanns *asketiska* strömningar, som bi-

drog till nedvärderande av kvinnan. Orfikerna t ex hävdade, att människans elände här på jorden berodde på ett syndafall i en tidigare tillvaro. Kroppen var själens fångelse, ur vilket den sökte befria sig för att förenas med gudomen, själens ursprungliga hemvist. I denna dualistiska syn på världen såsom uppdelad i materia och ande, kom kvinnan att symbolisera materien, dvs det, som frestar mannen bort från dygdens väg. Genom gnostiska inflytelser kom man i *kristna* kretsar att betrakta allt kroppsligt som något skamligt (= en eftergift åt köttsliga drifter). Ett starkt 'teologiskt' stöd för inställningen att kvinnan var principiellt skyldig till synden i världen fann man i judiska spekulationer om syndafallen. Men urkristendomen präglades inte i lika hög grad av askes och livsförnekelse som senare kom att utmärka västeuropeiskt tänkande. I den västerländska kyrkan är det synen på kvinnan som ett farligt hot mot (den manliga) själens frälsning, som under medeltiden gör kvinnohatet så oförsonligt och ger det dess genomslagskraft. Mot denna bakgrund är det därför intressant att notera, vad Murad Kamil säger om förhållandena i Egypten.

När detta land kristnades, förblev kvinnans ställning framskjuten, och kvinnorna åtnjöt stor respekt. Här finner vi inte den västerländska sexualfientligheten och celibatskravet: den koptiske prästen *bör vara gift* för att kunna vara ett föredöme för de troendes egna familjeliv. Hos kopterna är den *gifta* kvinnans ställning extra hedrad, speciellt, om hon är mor.

Den tidiga koptiska kyrkan tog kvinnor i sin tjänst; koptiska kvinnor gjorde stora insatser som skrivare, läkekunniga diakonissor – och martyrer. Idag utgör de kristna kopterna endast en liten minoritet i Egypten (1–3 miljoner); deras traditioner har dock stark livskraft, och de koptiska kvinnorna intar i sina kretsar en helt annan ställning än de muslimska.

Islams betydelse för kvinnans ställning

År 640 erövrades Egypten av araberna och kristendomen fick vika för islam. Islam har

anpassats efter rådande socioekonomiska förhållanden och använts för att rättfärdiga sociala och kulturella mönster och föra dem vidare. Det kanske mest framträdande draget i islam är just anpassbarheten, och följaktligen kan både de, som förespråkar kvinnoemancipation och jämställdhetssträvanden, och de konservativa grupper, som är emot dessa strävanden, åberopa stöd i *Koranen*.

Muslimernas heliga bok, *Koranen*, ger en trogen bild av sin tid och de omständigheter och motiv, som ledde till dess tillkomst. Den innehåller gammalt sagostoff, hednisk-arabisk vidskepelse, element från judisk och kristen religion, naturbetraktelser, beskrivningar av livet i Mekka och Medina, berättelser om beduinstrider, Muhammeds historia, visionära skildringar av det högsta väsendet och den andliga världen. Men framför allt finns i *Koranen* religiöst grundade föreskrifter för muslimernas förhållningsätt i varje livssituation, såsom Muhammed gav uttryck för dessa i *Yatrib*.

Kvinnans samhälleliga ställning blev för Muhammed i privatlivet likaväl som i samhället ett problem. De talrika uttalandena om Kvinnan, Äktenskapet, Skilsmässa och Familj vittnar om att det för Muhammed inte var fråga om en komplex äktenskaps- och familjelag, utan förtydligande av enskilda frågor och fixering av rådande förhållningsnormer.

Det är mycket omstritt, huruvida den *arabiska* kvinnans samhällsposition förbättrades eller försämrades med islam. Problemet är att vi vet så litet om kvinnan i det förislamiska, arabiska, samhället. Det finns spår av matrilineära samhällen bland olika stammar, det fanns självständiga kvinnor, som t ex den rika köpmanskvinnan Hadiga, och det fanns kvinnliga diktare och lärda i Mekka, som ärades och hölls högt. En forskare (Tomiche) hävdar, att analfabetismen gjorde de arabiska kvinnorna till bärare av den litterära traditionen, en viktig kulturell roll de gradvis upphörde att spela, allteftersom läs- och skrivkunnigheten spreds. Så småningom spelades denna roll endast av slav-sångerskor – och högaristokratins bildade kvinnor.

Å andra sidan finns hela spektrum av flickmord, omskärelse, oinskränkt polygami och manlig skilsmässofrihet.

Helt klart är, att kvinnans ställning fortsatt kom att påverkas av det förislamiska (arabiska) samhällets rollmönster, men kanske framför allt av genomgripande ekonomiska och sociala förändringar med början på 600-talet, och som hade till följd, att den samhälleliga arbetsfördelningen stärktes, privategendomen utbildades, handelskapitalet uppkom och det gamla stamsamhället upplöstes och ersattes av den centraliserade staten. Processen stöddes genom Mekkas stärkande som metropol för karavanhandeln och religiöst centrum. I sin tur gynnade processen patriarkatet och försvagade matrilineära tendenser. I denna utveckling kom Muhammeds lärar i exakt rätt tidpunkt med regler för hela det profana livet.

För den *arabiska* kvinnan innebar utbildandet av en lagreligion, att hennes osäkra status under övergångsperioden undanröjdes. I viss mån blev hennes ställning säkrare; i andra avseenden innebar Muhammeds lärar, att kvinnan i än högre grad än tidigare underordnades mannen. Muhammed inskränkte en rad förislamiska äktenskapsformer, som varit ofördelaktiga för kvinnan, och prostitutionen förbjöds. Kvinnans ägande och förfoganderätt över privat egendom genomfördes. Vidare fick kvinnor rätt att arva, utöva handel, ta tjänst etc. Med äktenskapets ingående övertog mannen plikten att underhålla hustru och barn.

För den *egyptiska* kvinnan innebar dessa rättigheter inte något nytt – dem hade hon haft redan under faraonisk tid. Det nya för egyptiska förhållanden torde i stället vara kvinnans absoluta underordnande under mannen.

Olika former av förtryck

Islam förvisar kvinnan till hemmet; mannen tar ensam hand om det offentliga livet och får därmed större auktoritet. Särskilt tydligt framgår den muslimska kvinnans underordnade ställning vid skilsmässa. För mannen gäller det bara att säga: 'jag förskjuter dig' (tre gånger), medan det för kvinnan är betydligt svårare: hon måste inför rätta bevi-

sa, att mannen inte betalt sin gåva till henne, att han inte uppfyllt sina äktenskapliga plikter eller inte försörjer henne enligt kontraktet. Skulle mannen vilja gifta om sig med sin förra hustru, måste hon först däremellan ha varit gift med en annan man, annars anses äktenskapet inte upplöst. Den skilda kvinnan får inte gifta om sig förrän efter tre månader. Under tiden är mannen underhållspliktig.

Men den verkliga symbolen för kvinnans underordning under mannen och hennes isolering från samhället är *haremsinstitutionen* och *slöjan*. Ingendera är emellertid vare sig urarabiskt eller föreskrivet i *Koranen* eller *Sunna*. Ändå är det kring dessa företeelser diskussionen om kvinnofrigörelsen står, med häftig kontrovers mellan islamiska konservativa och muslimska modernister. I praktiken innebär beslöjandet, som inleds redan i 10–12 årsåldern, att flickor för hela resten av sitt liv utesluts från offentligt liv, eftersom de inte får prata med någon man och än mindre möta hans blick. För miljoner flickor ur den breda massan omöjliggörs t ex på detta sätt högre skolutbildning. Den *egyptiska* kvinnan av idag är dock obeslöjad.

Inte heller *omskärelse* föreskrivs i *Koranen*. Fortfarande praktiseras dock omskärelse av flickor i de flesta samhällsskikt, även inom övre medelklassen och överklassen.

I sin artikel *Clitoridectomy* slår Henny Harald Hansen (1972/73) fast, att det över huvud taget är svårt att nå kunskap om omskärelsen, dess verkliga utbredning och följdverkningar. Han citerar Robert Briffault: 'It should be borne in mind that by the Arabs as by most peoples, who practice female circumcision, the utmost secrecy is observed in regard to it and nothing is ever said about it. Thus our information is very far from representing the full extent of the distribution of the practice.' Detta yttrades 1927 men äger fortfarande i högsta grad sin giltighet. Det är genom sin erfarenhet från olika kliniker i Kairo och muntlig information (bl a från al-Azharuniversitetets kansler) som Hansen inhämtat vad han rapporterar i sin artikel. Dessutom bygger han på en utredning, gjord av två egyptiska läkare, publicerad 1965 av 'The Department of Obstetrics

and Gynaecology, Ain Shams University of Cairo.

Som operation består kvinnlig omskärelse i ett avlägsnande av yttre genitalia. Den äger rum vid 8–10 års ålder, och fyra olika grader av omskärelse förekommer:

1. Avlägsnande av större delen av inre blygdläpparna och avskärande av clitoris yttersta del.

2. Avlägsnande av inre blygdläpparna och större delen av clitoris.

3. Avlägsnande av inre blygdläpparna och hela clitoris.

4. Total clitoridectomi, dvs sudanesisk (eller 'faraonisk') c., där inre delen av yttre blygdläpparna, inre blygdläpparna och hela clitoris avlägsnas. Denna operation kombineras med infibulation.

I Egypten praktiseras 'endast' de tre första graderna av omskärelse – av såväl muslimer som kopter. Den fjärde graden praktiseras inte i Egypten utan huvudsakligen i Sudan. Enligt ovan omnämnda utredning är 30 % omskurna enligt första graden, 50 % enligt den andra och 20 % enligt den tredje. Enligt samstämmiga vittnesbörd från egyptiska läkare är 100 % av Egyptens kvinnor omskurna; ett allvarligt invektiv är att kalla någon 'son till en oomskuren moder' ('ibn al bazra').

Omskärelsen innebär en stympling och orsakar fysiskt såväl som psykiskt trauma, vilket senare påverkar inte bara kvinnans sexualliv utan också ger upphov till varbildning, urineringsbesvär och andra allvarliga störningar. Majoriteten av omskärelser utföres av amatörer, och infektionsriskerna är stora; många 'fall' sändes sedan till sjukhus.

En ung kvinnlig läkare, som själv väntade barn, uppgav för Hansen, att hon, om hon fick en dotter, själv skulle omskära henne. Anledningen till att hon tänkte utföra operationen själv var, att läkarna i Kairo var obenägna att utföra ingreppet. På Hansens fråga, varför hon alls ville omskära flickan, gav hon fyra skäl:

1. religiöst: hon var muslim.

2. estetiskt och kosmetiskt: hon ville avlägsna något som var vanprydande, motbjudande och fult.

3. socialt: hon ville bespara flickan frestel-

ser, som kunde uppstå genom sexuell stimulans.

4. tradition: hon ville inte avvika från omgivning.

Att det sociala trycket är stort, framgår av följande exempel: en europeisk kvinna, gift i övre medelklassen och bosatt i en landsortsstad sedan många år, berättade för oss, att hennes äldsta flicka, 11 år gammal, vid höstterminens början kommit hem och undrat över 'det här med omskärelse'. Hennes klasskamrater hade nämligen kommit tillbaka efter sommaruppehållet och pratat om sin omskärelse. Som motivering hade klasskamraterna framfört, att om de inte lät omskära sig, skulle clitoris 'växa ned till knäna', och ingen man skulle vilja gifta sig med dem. I Egypten sker ingreppet oftast i hemmet med en vanlig kökskniv av någon nära kvinnlig anhörig. Inte sällan resulterar stymplingen i livslånga infektioner i underlivet.

Kvinnan i dagens Egypten

Huvudföreträdarna för den moderna egyptiska Koranexegesen Muhammed Abduh och Muhammed Raschid Rida är av den mening, att mannen skall vara familjens överhuvud men inte på ett despotiskt och diktatoriskt sätt utan på grundval av gemensamma rådslag och samarbete.

Äktenskapet är än idag ofta en angelägenhet mellan de båda familjerna. Förr sågs brudparet inte förrän till bröllopet. Fortfarande är äktenskapsåldern i breda lager låg, 12–13 år för flickor. Någon minimiålder för äktenskaps ingående existerar inte i islam. I Egypten är dock minimiålderna 18 år för män och 15–16 år för kvinnor lagstadgad. (Jfr Iran, där man återgår till lägre äktenskapsålder i den nya författningen.) För bruden är det alltid en förmyndare, som sluter kontraktet. Brudgummen medför en morgongåva i äktenskapet; en del kan han behålla, men skiljer han sig, måste han lämna också denna del. Före äktenskapet utsättes flickan för jungfruprovet, och skulle det utfalla negativt, händer det fortfarande, att flickan avlivs på ort och ställe av sina egna släktingar. Inte sällan kan man ute i landsor-

ten läsa i tidningarna om flicklik, som återfunnits! Kravet på att kvinnan skall vara kroppsligt intakt går hand i hand med kravet, att hon skall vara 'oupplyst'.

Den egyptiska kvinnans rättsliga ställning

I den revolutionära utvecklingen på 50-talet blev hela den juridiska sidan bortglömd för den politiska överbyggnaden, vilket särskilt drabbade familje- och personrätten. Idag liksom tidigare är den muslimska kvinnan precis som i de flesta andra arabiska länder underkastad lagar, som tillkom redan på 600-talet och under den feodala medeltiden. Detta faktum ger upphov till talrika problem, vad gäller kvinnoemancipationen. Diskussionen om kvinnans rättsliga ställning är oskiljaktigt förknippad med de muslimska modernisternas reformsträvanden i början på 1900-talet, vars verksamhet gav upphov till reformer på 1920-, 1930- och 1940-talen. Hand i hand med demokratiseringssträvandena i samhället gick strävandena att vidareutveckla och modernisera rätten. Att reformera rättssystemet blev ett primärt samhälleligt problem.

Som ovan framhållits existerar idag lagar, som ger kvinnan fullkomlig jämställdhet med männen, liksom lagar, som i viktiga rättsfrågor inskränker denna jämställdhet:

I förvaltnings- och handelsrätten är kvinnan mannen jämbördig. Hon äger full rätt att driva handel och har rätt att självständigt sluta kontrakt och förfoga över sin egendom. Samma gäller i stort sett *civil- och arbetsrätten*, där man och kvinna har långtgående likställighet. I straffrätten är, frånsett kvinnligt äktenskapsbrott och prostitution, man och kvinna lika behandlade.

Skiljaktig rättslig behandling existerar framför allt inom *familje- och arvsrätten*. I familjeangelägenheter gäller inför rätta mannens vittnesmål lika mycket som två kvinnors. Dotter – syster ärver bara hälften mot son – bror. Institutioner som polygami, mannens rätt att förskjuta kvinnan, kvinnans lydnadsplikt mot mannen och omsorgen om barnen försvårar den muslimska kvinnans liv.

Den egyptiska kvinnans inträde i produktionen

Två företeelser i Egyptens nya historia har särskilt bidragit till en förändring i kvinnans ställning: hennes inträde i produktionen och hennes deltagande i utbildning och arbete i akademiska yrken. Trots att den absoluta och procentuella andelen arbetstagande kvinnor inom arbetarklassen ännu är ringa, har ändå utbildandet av ett skikt lönearbetande och anställda sedan början av 1930-talet, inneburit ett nytt element i det egyptiska samhället. Det har sprängt kvinnors isolering och deras inneslutning i familjen.

Industrin i Egypten började byggas upp på 1930-talet. Redan 1936 stadgades i lag reglerad arbetstid för kvinnor, en vilodag i veckan och betald semester. Framför allt var det i textil- och bomullsindustrin i övre Egypten, som kvinnor tidigt fick sysselsättning. Inom handel och förvaltning var kvinnor sedan länge sysselsatta.

Om man bortser från alla de miljoner kvinnor, som arbetar oavlönade i familj eller hemindustri, ryms de flesta yrkesverksamma kvinnorna inom förvaltning, däri inräknad hela vård- och tjänarsektorn. På andra plats kommer akademiska yrken, främst läraryrket, därefter kommer anställda inom handel, och först på fjärde plats industrianställda.

Kvinnors deltagande i samhällslivet är utan tvekan en nödvändig del i utvecklandet av ett modernt Egypten. Redan 1930 bildades en kvinnounion, och efter andra världskriget uppstod en rad kvinnoföreningar, många sysselsatta med socialt arbete och sjukvård, utbildning av flickor i hantverk osv.

Flickor har i princip rätt till alla former av utbildning. Stipendier möjliggör högre utbildning även för flickor ur lägre samhällsklasser, och får de en hög betygspoäng vid utgången av vad som hos oss motsvaras av gymnasiet, står de bästa universiteten öppna för dem. Ofta är emellertid högre utbildning bara ett sätt att skaffa lämplig make åt dottrarna. När en passande sådan hittas, arrangeras äktenskap på traditionellt vis, och bruden hänvisas till ett slutet liv bakom

hemmets dörrar, kanske helt enkelt förbjuden att gå ut. I de fall, där unga kvinnor ändå lyckas skaffa sig fortsatt utbildning och kvalificerat yrkesarbete, uppstår ofta svåra problem i äktenskapet.

För miljoner flickor ute på landsbygden och i städernas slum är utbildning dock en närmast ouppnåelig lyx. Deras arbetskraft behövs för familjens försörjning redan från mycket unga år, och inte sällan giftes de bort i tidiga tonår för att bli ett nytt arbetskraftstillskott i makens familj.

Den i det offentliga livet arbetande kvinnan är ett nytt intressant fenomen i det egyptiska stadssamhället. De kvinnor, som arbetar inom intellektuella yrken, har oftast frångått den traditionella kvinnorollen. Åtskilliga samhällsliga, familjemässiga och individuella problem är förknippade med denna utveckling och har orsakat en rad sociala och kulturella problem.

Slutord

Att islam överallt kom att medföra kvinnans totala underordnande står helt klart. Men att fastslå 'förbättringar' resp 'försämringar' i kvinnans ställning torde vara betydligt svårare. Dels gör man sig lätt skyldig till anakronistiska bedömningar, dels vet vi alldeles för litet om de förislamiska förhållandena i de olika länder, där islam bredde ut sig. Var tex månggifte till kvinnornas nackdel eller fördel? Kan det ses som ett sätt att komma till rätta med försörjningsproblem under ett rådande kvinnoöverskott?

Islam nådde Egypten tidigt; på 600-talet var den egyptiska kvinnans totala underordnande ett faktum. Men försvagandet av kvinnans ställning tycks ha börjat redan under ptolemaisk tid; grekiska uppfattningar om kvinnan och äktenskapet skilde sig markant från de inhemska traditionerna, och urbaniseringen torde ha påskyndat utvecklingen i riktning mot kvinnornas instängande i hemmen.

I det faraoniska Egypten hade däremot levnadssätt och tankemönster bestämts av jordbruket; det man förvärvade, förvärvade man med hjälp av kvinnorna, som hjälpte till på fält och gårdar – och deltog i handel,

hantverk och tempeltjänst. I Orienten ökar benägenheten att stänga in kvinnorna med tilltagande urbanisering. Men med begynnande industrialisering behöver samhället åter kvinnorna som arbetskraft. Mot denna bakgrund får vi se de reformer, som genomfördes i Egypten för att underlätta kvinnornas inträde i produktionen. Idag märker man dock, hur de 'islamiska värdena' är i stigande (vilket kan sammanhånga med den enorma arbetslösheten), och i Egypten står nu kampen mellan två falanger, en progressiv och en traditionsbunden, regressiv, båda åberopande *Koranen* till stöd för sina åsikter.

De kristna kopterna är i många avseenden en intressant minoritet; de anses vara de verkliga arvtagarna till de gamla egyptierna, eftersom de sägs förete störst likheter med porträtt från faraonisk tid. – Hur det än förhåller sig med det genetiska arvet, står det klart att kopterna åtminstone i sin inställning till kvinnan förefaller vara de gamla egyptiernas verkliga arvtagare.

LITTERATUR

- 'Abd ar-Razio A: *La femme sur temps des mamlouks en Egypte*. 1973.
 Badr S: *Frauenbildung und Frauenbewegung in Ägypten*. 1968.
 Blackman A M: On the Position of Women in the Ancient Egyptian Hierarchy, i: *The Journal of Egyptian Archaeology*. VII. April 1921.
 Casson L, *Daily Life in Ancient Egypt*. 1975.
 Hansen H H: Clitoridectomy, i: *Folk* 1972/73.
 Hawkes J: *Egyptens faraoner*. 1967.
 Kamil M: *La vie sociale chez les coptes*. 1974.
 Leipoldt J: *Die Frau in der antiken Welt und im Urchristentum*. 1955.
 Marlowe J: *The Golden Age of Alexandria*. 1971.
 Middleton R: Brother-Sister and Father-Daughter Marriage in Ancient Egypt, i: *American Sociological Review*. Bd 27. 1962.
 Montet P: *Dagligt liv i det gamla Egypten*. 1969.
 Pestman P W: *Marriage and Matrimonial Property in Ancient Egypt*. 1961.
 Rogers K: *The Troublesome Helpmate*. 1966.
 Säve-Söderbergh T: *Egyptisk egenart. Grundproblem i gammalegyptisk kultur*. 1945.
 Säve-Söderbergh T: *Faraoner och människor. Kulturbilder från det gamla Egypten*. 1967.
 Timm K: *Die muslimische Frau zwischen Tradition und Fortschritt*. 1976.
 Thierfelder H: *Die Geschwisterehe im hellenistisch-römische Ägypten*. 1960.
 Tomiche N: La femme en islam, i: *Histoire mondiale de la femme*. 1958.
 Wenig S: *Die Frau im Alten Ägypten*. 1969.

SUMMARY

Women's position in modern Egyptian society is to a large extent dependent upon her position within Islam. When in 640 A D Egypt was conquered by the Arabs, Islam became the dominant religion, and today 85 % of Egypt's population is Muslim. Up until the 1900's, the position of Islamic women has been characterized by restriction to the home and exclusion from public life. The modern Arab atmosphere is very closed. The Egyptian woman of today does not wear a veil, but still almost all young girls are subjected to the mutilation that clitorrectomy entails.

Nevertheless, the position of Egyptian women is slowly changing, chiefly due to their entrance into production. Furthermore, in Egypt there is an active women's movement, founded by Quasim Amin (1865–1908), who insisted that women were just as good as men. Out of this background has come an interest in examining the position of women in earlier historical periods, from the Egypt of the pharaohs to the Egypt of today.

What native traditions and conditions did Islam disrupt? Is there anything remaining today in Egypt from the pre-Islamic period? What meaning did Islam come to have for women in Islam's homeland and in Egypt? Furthermore, we know little about women in pre-Islamic society. The sources are few, but the problem is still greater when it comes to interpreting them. When we, nevertheless, dare attempt to give a picture of the history of Egyptian women, our goals must be modest. This is not a question concerning the study of original sources, but concerns the varied literature which is the basis for our portrayal of Egyptian women.

One of our goals is, therefore, to point to a research area, where the bulk of work remains to be done. Another goal is to lay out what we perceive as specific to Egypt in comparison to other Islamic countries, social conditions during the time of the pharaohs, Egypt's perpetual dependence on foreign peoples, Alexandria's central position during the Hellenic and primitive Christian periods, and today's presence of a strong Christian minority with ancestral roots from the oldest church of all, the Coptic church.

In Egypt during the pharaohs' period, women had the same legal standing as men, and a woman's legal position was not worsened when she married. Women had legal competence, handled their own business affairs, represented themselves in court, etc.

Under the Hellenic period women's position

weakened in comparison to the pharaoh period. It is very difficult to judge to what extent women's position was affected by Greek and Roman influence. However, we can probably assume that this influence was substantially stronger in the cities, particularly in Alexandria, than in the countryside. It is important to emphasize that the Copts, Egypt's Christian inhabitants (today approximately 5 % of Egypt's population) developed their faith and created their traditions in the Greek-Roman milieu.

When Egypt was christianized, women's position remained prominent. Here, we do not find the hostility to sexuality nor the demands for celibacy that has characterized Christianity in Western lands: the Coptic priest should be married in order to set an example for the faithful's family life. Married women, especially mothers, have an honored position among the Copts. Even if the Copts are only a small minority in today's Egypt, their traditions have a strong vitality, and the Coptic women of today have an entirely different position in their areas, than their Muslim sisters do in theirs, at a time when the latter are to a large extent banished to the home.

The Coptic people are also considered the actual inheritors of the ancient Egyptians, in as much as they are said to exhibit the greatest similarity to the picture of the pharaohs' period. Whatever way this may relate to genetic inheritance, it is clear that the Copts at least in their attitude towards women, seem to be the ancient Egyptians' actual heirs.

Anita Lansvik, Ing-Marie Munktell, Birgit Strand
 Historiska institutionen
 Göteborgs universitet
 Bengt Lidnersgatan 7
 412 56 Göteborg, Sweden